

УДК 930

**STUDY OF THE ROLE OF THE CREDIT AND BANKING SYSTEM IN THE
MODERNIZATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE (1861 - 1917):
CONTEMPORARY HISTORICAL, ECONOMIC AND LEGAL VIEWS
ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В МОДЕРНІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ (1861 – 1917 рр.): СУЧАСНІ ІСТОРИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА
ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ**

Mykhaylyuk V. / Михайлюк В.П.

d.hist.s., prof./d.icm.n., проф.

ORSID 0000-0002-8458-0617

*Professor of the Department of History and Archaeology**/ професор кафедри історії та археології**Orsid Volodymyr Dahl East ukrainian national university**Kyiv, 17 John Paul II Street, 01042**Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,**Київ, Іоанна Павла II 17, 01042*

***Анотація.** У статті оглядово розглянуті наукові праці дослідників з історії формування вітчизняної банківської справи у другій половині XIX століття та у перші два десятиліття XX століття. Це був час переходу українського суспільства до ринкових відносин і вільного підприємництва. Для вивчення, аналізу та узагальнення використані наукові доробки з історії України, історії української економічної думки та права. Основна увага приділена статтям, дисертаціям і монографіям, що були опубліковані у XXI столітті. Висвітлені погляди науковців про передумови, етапи становлення і розвитку кредитно-банківської системи. Аналіз наукових праць узагальнено. Це дозволило автору дійти визначених висновків. Серед них: проблема наявно демонструє можливі цікаві напрямки наукових розробок у подальшому; її актуальність та практична значущість не вичерпана. Намічені напрямки можливих досліджень. Вони стосуються розширення вивчення загального і специфічного в окремих регіонах Українських земель. Посилити також вивчення повсякдення в предметах наукових пошуків.*

***Ключові слова:** кредитно-банківська система, економіка України, перехід до ринкових відносин, вільне підприємництво, погляди науковців на проблему, регіони Українських земель, повсякдення.*

Вступ.

Сучасний стан процесів державотворення та розвитку українського суспільства, особливо в умовах боротьби з варварською агресією Росії, нагально порушує питання посилення піклування про основоположні економічні, правові, соціальні тощо підвалини та важелі могутності України. Значне місце серед них займає кредитно-банківська система. Вона є найважливішим показником рівня зрілості фінансового стану державності та спроможності держави забезпечувати стабільний розвиток економіки та інші потреби українського суспільства для оборони країни і за своїм предметом вивчення у повній мірі свідчить про свою актуальність та науково-практичну значущість.

В гуманітарних та соціально-економічних дослідженнях з історії України про період другої половини XIX – початку XX століття накопичений визначений досвід висвітлення питань становлення та ролі кредитно-банківської системи. Актуальність та науково-теоретична й практична значимість їх визначається

тим, що саме в ті часи на українських землях, що входили до складу імперії нинішнього агресора, став наявним прогресивний розвиток підприємництва, становлення банківської системи та інші процеси формування ринкової економіки. Ці процеси тотожні по своїй суті тому, що відбувається вже більше 30 років у сучасній Україні.

Оглядовий аналіз та узагальнення наукових доробок у цьому відношенні, а також виявлення деяких прогалин та окреслення можливих шляхів їх вирішення і визначив мету та завдання статті, що пропонується автором. Основна увага зосереджена на доробках науковців, які були представлені науковій спільноті у перші два десятиліття XXI ст. Серед визначеної їх кількості аналізувалися публікації переважно з історії України. Частка вивчених наукових доробок відтворює економічний та правознавчий аспекти значимої та актуальної проблеми ролі кредитно-банківської системи як у період другої половини XIX – початкових майже двох десятиріть XX століття.

Виклад основного матеріалу.

Розгляд наукових доробок науковців, які вивчали на сучасному етапі окремі аспекти проблеми, структурно побудований на послідовному аналізі праць, по-перше, з історії України; по-друге, з економічної теорії та історії економічної думки; по-третє, з економіко-правових наук.

У ряду перших слід відмітити послідовно-наполегливу працю дослідниці **Валентини Віталіївни Шевченко**. Заслугує на увагу її вдумливий підхід та відношення до планування і реалізації наукових задумок: підготовка статей та тез доповідей на першому етапі, захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук на другому та публікація монографії – на третьому.

У ряді своїх статей, що були опубліковані у фахових виданнях у 2005-2009 роках, В.В. Шевченко на основі широкої джерельної бази, насамперед вперше введених у науковий обіг нових архівних документів, проаналізувала та розкрила окремі питання започаткування та становлення підприємницької діяльності банкірів[1], правового регулювання банківської діяльності[2] та соціально-правового статусу банкірів і банківських установ[3], що були утворені та діяли на теренах Південної України.

Подальші обробка та узагальнення й теоретичне осмислення зібраного різнопланового джерельного матеріалу призвели до логічного завершення: у 2010 р. відбувся захист дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук з теми **«Приватна банківська діяльність на території Південної України XIX – початку XX ст.»**[4].

Серед положень та висновків можна виділити наступні, що обґрунтовані В.В. Шевченко, та мають практичне значення для сучасності: 1) сприятливі умови для становлення та розвитку приватного банківського підприємництва в Південній Україні обумовились: по-перше, особливостями цілеспрямованої протекціоністської політики уряду до регіону; по-друге, природно-географічними умовами; по-третє, зовнішньою політикою та міжнародною ситуацією; 2) відміна процесу формування приватного підприємництва в регіоні від загальноросійського полягала, по-перше, у використанні джерел накопичення, які базувалися на зовнішній торгівлі, відкупах та поставках замість

орієнтації на «мануфактурне виробництво та залізничне грюндерство»; по-третє, специфічною звідсіля виступала комерція з обов'язковим поєднанням банківських операцій з експортом переважно хлібом, та поява фірм з мільйонними оборотами (дисертантка у другому розділі автореферату на сторінках 9 та 10 стверджує, що «...на наше переконання, саме остання слугувала основною рушійною силою для розвитку приватного банкірського підприємництва у регіоні. Усі власники банкірських установ входили до числа крупних експортерів. Поряд із суто торговими справами вони займалися й банкірськими. Поєднання цих видів діяльності у першій половині XIX ст. обумовлювалося необхідністю комерційного кредитування та спрощенням системи розрахунків між учасниками міжнародної торгівлі. Ці обставини визначили й спеціалізацію місцевих банкірів на торговому кредиті»); 3) особливої активації приватна банківська діяльність досягла у 1909-1914 рр.

Науковий характер мають тези дисертації та автореферату про соціальну діяльність підприємців та банкірів, їх національність, добродійність та громадську активність.

Новий рівень науково-творчої діяльності В.В. Шевченко виявився в монографічному дослідженні «**Приватне банківське підприємництво в Одесі (XIX – початок XX ст.)**»[5], що побачило світ у 2010 р. За своєю суттю воно близьке до дисертації, але вирізняється трьома важливими особливостями: акцентована увага на становленні й першості підприємницької та кредитно-банківської діяльності у місті Одеса як регіонального центру, що відігравав велике значення і в загальноімперській банківській справі (цьому присвячена майже повністю перша частина монографії – «Приватна банкірська справа в Одесі у дореформений період»); акцентована увага на ролі людського фактору (третя частина – «Соціокультурний портрет одеського банкіра»); введений новий маловідомий джерельний матеріал.

Отже, усі розглянуті публікації та дисертаційна робота В.В. Шевченко аргументовано розкривають процеси розвитку приватного підприємництва та в цілому дозволяють погодитися з однією з провідних ідей наукових доробок дослідниці про те, що у період другої половини XIX – на початку XX ст. Південь України залишався майже головним осередком приватної банківської справи в імперії.

У рамках загального періоду вивчення проблеми привертають увагу наукові доробки дослідника **Валентина Дмитровича Терещенка**, що присвячені висвітленню проблем фінансування сільського господарства в 1906 – 1916 рр. на українських землях. Науковець вже у перші роки XXI ст. опублікував низку статей та виступів на наукових зібраннях, в яких докладно проаналізував та узагальнив: систему державного кредитування сільського господарства[6], роль і участь Селянського поземельного банку в роки аграрної реформи П. Столипіна в організації переселенського руху українських селян[7] та як засіб реалізації завдань аграрної політики уряду[8].

2005 рік постав для дослідника етапним у контексті підготовки та захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук з теми «**Роль іпотечних банків у проведенні столипінської аграрної реформи в**

Україні (1906 – 1916 рр.)».

Як свідчить зміст автореферату, у дисертації досить ґрунтовно вивчена та використана значна за обсягами джерельна база. Це дозволило, по-перше, дослідити ліквідаційну діяльність кредитних операцій Селянського банку, їх роль у становленні міцного селянського господарства. По-друге, вивчені особливості господарського життя хуторів та відрубів, купівлю землі для яких сприятливо забезпечував Селянський поземельний банк. По-четверте, доведено, що господарське життя та рівень виробничої діяльності хуторів та отрубів був значно вищим, ніж в інших селянських господарствах. По-п'яте, вивчена участь Селянського банку в організації переселенського руху українського селянства. Загалом доведено, що Селянський поземельний банк разом із Дворянським земельним банком утворили систему пільгового державного іпотечного кредиту. За допомогою кредитних утворень уряд був у змозі провадити свою аграрну політику.

Вивчені принципи роботи та напрями діяльності приватних іпотечних банків водночас дозволили також дійти висновку стосовно того, що держава обмежувала їх участь у кредитуванні селянських господарств. У дисертації також проаналізовано співробітництво іпотечних банків з організаціями малого кредитування. Це привело до висновку про те, що недостатній розвиток останніх вкрай негативно впливав на становище клієнтів іпотечних банків, особливо серед селянства[9].

Новаторське вивчення хабарництва в період, що досліджується, та прояву його негативних наслідків у всіх сферах українського суспільства, у тому числі фінансовій, провів здобувач наукового ступеня кандидата історичних наук **Сергій Сергійович Падалка**. У процесі підготовки до захисту наукова спільнота протягом минулого десятиліття поступово знайомила з окремими аспектами проблеми, що подавалися автором до друкованих видань. Серед опублікованих наявні 14 статей в наукових фахових виданнях та 6 повнотекстових матеріалів й тез доповідей, що додатково відображають результати дослідження.

У 2019 р. С. С. Падалка представив до захисту рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук з теми **«Хабарництво на Правобережній Україні: суспільно – історичні передумови, особливості та засоби протидії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)»**.

Актуальність дослідження найвища з урахуванням сьогодення. Показово, що серед завдань, які вирішував здобувач, в авторефераті дисертації на четвертій сторінці сформульоване і наступне: «... проаналізувати наслідки проникнення хабарництва в найбільш важливі сфери життя суспільства (промисловість, транспорт, **фінанси** (виділено нами – В.М.), митну справу, сільське господарство)».

У дисертації послідовно аналізуються та узагальнюються чинники, що породжували хабарництво та його проникнення майже в усі сфери життя суспільства. Особливий акцент зроблено на розростання апарату чиновників та зміну їх поведінки в умовах посилення свавілля бюрократії. Підкреслено, що саме цей соціальний прошарок став головним важелем у перетворенні

хабарництва із соціальної аномалії, яка притаманна в меншій чи більшій мірі кожному суспільству, в повсякденність функціонування влади, а також набирає сили і стає складовою загальної повсякденної культури і норму існування в суспільних відносинах.

Серед інших загальних результатів дослідження та висновків, на наш погляд, важливо виокремити наступні:

по-перше, суспільство не було готове почати боротьбу з хабарництвом, що призвело з одного боку до падіння авторитету державної влади, а з іншого, до появи і поширення у суспільстві думки про хабарництво як засіб особистого (корисного та бистрого) збагачення; звідсіля посилилась зневага до закону і права;

по-друге, важливим підґрунтям хабарництва та його механізмом постали державні програми по будівництву нових залізниць і підприємств у промисловості та державні закупівлі у сільському господарстві поряд із неврегульованими відносинами власності на селі та слабким сільським самоврядуванням, нарешті і надлишкове фінансування чиновницької бюрократії;

по-третє, доведена половинчастість і послідовно-примусові вади проведення реформ у податкових, правоохоронних та судових органах та системах; твердження та приклади позитивних зусиль держави у боротьбі з хабарництвом мали важливе значення, хоча загалом зводилися нанівець широким поширенням безкарності чиновництва та суддів;

по-четверте, також значимим постало і висвітлення діяльності вчених-істориків, зокрема М. Драгоманова, та окремих письменників і поетів, які розкривали у притаманній їм науковій та літературній формах причини виникнення хабарництва, мотиви злісного хабарництва та його негативні прояви та масштабність у всіх формах життєдіяльності суспільства.

Загалом корисними, на нашу думку, для практичного втілення можуть бути придатними висунуті С.С. Падалкою досить конкретні практичні пропозиції щодо вирішення питання посилення громадянського засобу протидії хабарництву на матеріалах дослідження з прив'язкою до сучасності: «... державна влада України при створенні інструментів запобігання і протидії корупції має зважати на набутий історичний досвід, як надійне підґрунтя подолання даного явища, передумови розширення шляхів просування України до Європейського цивілізаційного простору; українське суспільство має постати перед владою сильною громадянською спільнотою готовою до конструктивного діалогу з нею навколо проблем захисту громадянських прав, поваги до закону, а отже взяти на себе відповідальність за успіх боротьби з корупцією; серед перспективних напрямів подальших наукових пошуків є питання корупційних відносин, взаємозв'язку корупції і пострадянського транзиту українського суспільства, зовнішньополітичні і внутрішньополітичні фактори корупції. В українській історіографії недостатньо дослідженим залишається питання громадянського засобу протидії хабарництву на матеріалах ХІХ ст. а також кінця ХХ – початку ХХІ ст.[10].

Друга група сучасних досліджень представлена працями, що відтворюють

погляди на проблему науковців економічних спеціальностей.

В останні роки ХХ ст. світ побачили публікації економістки **Оксани Миколаївни Краснікової**, в яких авторка розглядає проблеми становлення і розвитку банківської системи й кредитування в аграрній сфері економіки Лівобережної України після скасування кріпатства та проведення аграрної реформи 1861 – 1906 років.

Серед статей, що були підготовані у процесі опрацювання джерельного матеріалу для захисту кандидатської дисертації слід виокремити дві фахові доробки. Перша з них відображає витoki та окреслює основні тенденції становлення фінансово-кредитної системи та розкриває її вплив та особливості на здійснення аграрних реформ у регіоні[11]. Друга присвячена висвітленню дієвості механізму фінансів і кредиту в сільському господарстві Лівобережної України в контексті затвердження вільного підприємництва[12].

У 1999 р. О.М. Краснікова захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук з теми «**Фінанси та кредит у сільському господарстві Лівобережної України епохи вільного підприємництва (1861-1917 рр.)**».

Серед чинників, що обумовлюють наукову новизну дослідження можемо визначити: відтворення схеми та функції прояву дієвості організації сільськогосподарського кредиту, діяльності державних та акціонерних банків на всіх рівнях, які раніше не висвітлювалися в науковій літературі щодо розгляду в територіальних рамках Лівобережної України у період затвердження ринкових відносин. Новизна підкріплюється також введенням широкого масиву раніше невідомих джерел.

У процесі захисту були обговорені та затвердження положення та висновки, серед яких, на наш погляд слід виокремити наступні: відбувся перехід до вільнонайманої праці, що призвело до значного розширення ринку праці та послужило розвитку в імперії та на Українських землях зокрема товаро-грошових відносин; Лівобережна Україна посіла одне з визначених місць у царській імперії, де кредитні установи виникали у числі перших; виявлені та обґрунтовані фактори, що сприяли суттєвому підвищенню ефективності кредитних установ та акціонерних земельних банків, що призводило до розростання кількості дрібного селянського землеволодіння (фермерства). Загальним висновком, за висловами О.М. Краснікової, «... є теза, згідно якої сільськогосподарське виробництво може і повинно одержати потрібні йому кредити. Однак необхідною умовою розвинутого ринку грошей, як показує вітчизняний історичний досвід, є наявність відповідного ринку землі»[13].

Економічному аспекту означеної проблеми присвячені і наукові доробки дослідниці **Ірини Едуардівни Новікової**. Протягом перших майже десяти років ХХІ ст. вона опрацювала джерельний матеріал і опублікувала висновки своєї роботи у 11 фахових статтях та доповіла в п'яти виступах на наукових конференціях.

Глибиною розкриття, на наш погляд, визначаються публікації про: досвід та зміст розробок теоретичних засад розвитку банківської справи в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. в працях українських економістів[14]; вивчення

особливостей розвитку кредитно-банківської системи України цього ж періоду[15]; значення банків у фінансовому регулюванні розвитку земельних відносин в умовах ринкової трансформації на зламі XIX – XX ст.[16].

У 2009 р. І.Е. Новікова захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук з теми **«Розвиток банківської системи України в умовах становлення ринкового господарства (друга половина XIX – початок XX ст.)»**.

З позицій фахівця-економіста вона вдало використала у цілій низці статей, доповідей на конференціях та в дисертації з наукового напрямку «Економічна теорія та історія української економічної думки» системний аналіз становлення ринкових відносин у банківській сфері, визначила при цьому загальні тенденції цього процесу в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

Серед факторів, що визначають наукову новизну дисертації визначаються: по-перше, з'ясування специфіки чинників утворення та розвитку банківської системи в означений період; по-друге, розкриття загальної схеми та особливостей фінансового регулювання фінансових відносин в різних галузях економіки на Українських землях; по-третє, означення та розкриття ролі відомих українських економістів у названих процесах; по-четверте, введення широкого кола маловідомих архівних та інших документів та матеріалів у науковий обіг, що дозволило при їх опрацюванні дійти значимих положень і висновків.

Серед останніх, на наш погляд, виокремлюються наступні: обґрунтування важливості чинників розвитку аграрного й промислового виробництва та підприємницького буму 50-60-х рр., що були пов'язані зі специфікою географічного положення, сприятливими умовами економіко-торгівельних відносин та істотним впливом європейських більш економічно розвинутих країн; доведеність факту великої ролі та наявності майже всіх приватних та поземельних банків царської імперії на території українських земель; обґрунтованість положення про не досить послідовну діяльність банківської системи при стійкій еволюційній спрямованості розвитку сталих ринкових відносин[17].

Третя група досліджень економіко-правового характеру представлена монографією А.О. Ткаченка та І.В. Ткаченко **«Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII століття – початок 30-х років XX століття)»**.

Це завершене дослідження охоплює більш триваліший період, ніж визначний нами для підготовки даної статті, але цінність виявляється насамперед у комплексному поєднанні предметів практично трьох наук: історичної, економічної та юридичної.

Серед широкого кола положень і висновків авторів можна виділити наступні: стосовно періоду дослідження стверджується теза про те, що процес розвитку кредитно-банківської системи на території України був досить непослідовним і залежав від багатьох факторів зовнішньо-економічного, міжнародного, внутрішньо-економічного та внутрішньо-політичного тощо; перші зародки цієї системи виникають у 80-х рр. XVIII ст, та у подальшому проходять досить тернистий еволюційний шлях; реформи другої половини XIX

ст. започаткували, а пік банківського буму припав на початок 80-х рр. XIX ст.; розуміння історичної сутності та економіко-правової природи банків другої половини XIX – початку XX ст. дає змогу стверджувати, що вони як система призвели до радикальних змін у всіх сферах суспільства; підтримано твердження про формування системи під назвою трирівнева; перехід на ринкові відносини породив концентрацію капіталу і викликав появу банківських об'єднань та сприяв розвитку кооперативного руху й об'єднанню дрібного кредиту; особливі утворення являли собою, по-перше, товариства взаємного кредиту, а також, по-друге, створені на базі місцевих капіталів акціонерні комерційні банки.

Цікавим для науковців та деякій мірі і проблематичним є й наступний висновок авторів: «...Банківська система, на думку учених XIX ст., насаджувалася згори. За усіх інших умов у ті часи на території України була створена широка мережа різноманітних банків. До речі, зазначена обставина дає підстави дослідникам стверджувати, що сучасна система банків є примітивною з точки зору одноманітності. У ній не використовуються ті форми банківської організації, які існували в XIX ст. – на початку XX ст. і застосовуються на сучасному етапі в країнах Європи»[18].

Висновки.

Розглянуті наукові доробки надають можливість зробити деякі висновки та висловити пропозиції. По-перше, вони класифікувалися змістовно як в територіальному так і в змістовному та деяких інших аспектах. Монографії, дисертації та інші публікації свідчать про вагомий внесок в розробку проблеми, що розглядається в статті. Водночас в історичному жанрі не охоплені окремі регіони Українських територій, зокрема Наддніпрянщина. Відсутні, за винятком окремих розділів праці С.С. Падалки, роботи з такого важливого напрямку, як повсякденність учасників кредитно-банківських процесів, яка має дуже значний вплив на прийняття та реалізацію виконавче-розпорядчих рішень.

Ми виходимо з положення про те, що проблема наявно демонструє можливі цікаві напрямки наукових розробок у подальшому, тобто, її актуальність та практична значущість не вичерпана.

Література

1. Шевченко В. В. Підприємницька діяльність банкірів Півдня України (XIX – поч. XX ст.) : окремі аспекти / В. В. Шевченко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : Збірник наукових праць / НАН України, Інститут історії України ; голова ред. кол. О. П. Реєнт. – К., 2008. – Вип. 14. – С. 88–97.

2. Шевченко В. В. Правове регулювання банкірської діяльності у підросійській Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / В. В. Шевченко // Український історичний збірник : Збірник наукових праць / НАН України, Інститут історії України ; гол. ред. Т. Чухліб. – К., 2006. – Вип. 11. – С. 133–139.

3. Шевченко В. В. Соціально-правовий статус банкірів і банкірських установ Півдня України першої половини XIX ст. / В. В. Шевченко // Український історичний збірник : Збірник наукових праць / НАН України, Інститут історії України ; гол. ред. Т. Чухліб. – К., 2006. – Вип. 9. – С. 124–131.

4. Шевченко В. В. Приватна банкірська діяльність на території Південної

України ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ: Інститут історії України НАН України. – 2009. 22 с.

5. Шевченко В. Приватне банкірське підприємництво в Одесі (ХІХ – початок ХХ ст.) : Монографія / Валентина Віталіївна Шевченко; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2010. – 266 с.

6. Терещенко В. Д. Кредитна діяльність Селянського поземельного банку як засіб реалізації завдань аграрної політики уряду П. Столипіна // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету. – Серія: Історичні науки. – 2004. – Вип. 24. – С. 28 – 31.

7. Терещенко В. Д. Система державного кредитування сільського господарства на Україні в період аграрної реформи П. Столипіна (1906 – 1916 рр.) // Наукові записки Тернопільського державного університету. – Серія: Історія. – 2005. – Вип. 1. – С. 75 – 80.

8. Терещенко В. Д. Посередницькі операції Селянського поземельного банку та їх роль у впровадженні столипінської аграрної реформи в Україні // Сторінки історії: Зб. наукових праць. Вип. 21. – К.: Політехніка, 2005. – С.194 – 201.

9. Терещенко В.Д. Роль іпотечних банків у проведенні столипінської аграрної реформи в Україні (1906 – 1916 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Черкаси, 2005. 23 с.

10. Падалка С.С. Хабарництво на Правобережній Україні: суспільно – історичні передумови, особливості та засоби протидії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 23 с.

11. Краснікова О.М. Становлення фінансово-кредитної системи в Україні та її вплив на здійснення аграрних реформ 1861-1906 років // Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук / Збірник наукових праць молодих вчених /. – Полтава: Вид-во Полтавського держ. с/г ін-ту, 1997. – С. 234-236.

12. Краснікова О.М. Фінанси і кредит в сільському господарстві Лівобережної України епохи вільного підприємництва (1861-1918) // Придніпровський науковий вісник. Економіка № 30 (97). Квітень 1998 р. – Дніпропетровськ: Вид-во “Наука і освіта”, 1998. – С. 6.

13. Краснікова О.М. Фінанси та кредит у сільському господарстві Лівобережної України епохи вільного підприємництва (1861-1917 рр.) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.14. Київ, 1999. 16 с.

14. Новікова І.Е. Особливості розвитку банківської системи України в умовах ринкової трансформації (друга половина ХІХ – початку ХХ ст.) / І.Е. Новікова // Вісник Академії праці та соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2006. – № 3. – С. 71-78.

15. Новікова І.Е. Розробка теоретичних засад розвитку кредитно-банківської системи в працях українських економістів (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / І.Е. Новікова // Банківська справа. – 2007. – № 1. – С. 57-65 (0,68 д. а.).

16. Новікова І.Е. Роль банків у фінансовому регулюванні розвитку земельних відносин на рубежі ХІХ–ХХ ст. / І.Е. Новікова // Банківська справа. – 2007. – № 5. – С. 74-82 (0,7 д. а.).

17. Новікова І.Е. Розвиток банківської системи України в умовах становлення ринкового господарства (друга половина XIX – початок XX ст.)». : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Київ, 2009. 22 с.

18. Ткаченко А.О., Ткаченко І.В. Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII століття – початок 30-х років XX століття)/А. О. Ткаченко, І. В. Ткаченко. – Суми: видавництво «Ярославна», 2014. – 252 с.

Reference

1. Shevchenko V. V. Pidpryyemnyts'ka diyal'nist' bankiriv Pivdnya Ukrayiny (KHKH – poch. KHKH st.) : okremi aspekty / V. V. Shevchenko // Problemy istoriyi Ukrayiny KHKH – pochatku KHKH st. : Zbirnyk naukovykh prats' / NAN Ukrayiny, Instytut istoriyi Ukrayiny ; holova red. kol. O. P. Reynt. – K., 2008. – Vyp. 14. – С. 88–97.

2. Shevchenko V. V. Pravove rehulyuvannya bankirs'koyi diyal'nosti u pidrosiys'kiy Ukrayini (kinets' KHKH – pochatok KHKH st.) / V. V. Shevchenko // Ukrayins'kyy istorychnyy zbirnyk : Zbirnyk naukovykh prats' / NAN Ukrayiny, Instytut istoriyi Ukrayiny ; hol. red. T. Chukhlib. – K., 2006. – Vyp. 11. – С. 133–139.

3. Shevchenko V. V. Sotsial'no-pravovyy status bankiriv i bankirs'kykh ustanov Pivdnya Ukrayiny pershoi polovyny KHKH st. / V. V. Shevchenko // Ukrayins'kyy istorychnyy zbirnyk : Zbirnyk naukovykh prats' / NAN Ukrayiny, Instytut istoriyi Ukrayiny ; hol. red. T. Chukhlib. – K., 2006. – Vyp. 9. – С. 124–131.

4. Shevchenko V. V. Pryvatna bankirs'ka diyal'nist' na terytoriyi Pivdennoyi Ukrayiny KHKH – pochatku KHKH st. : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. – 2009. 22 s.

5. Shevchenko V. Pryvatne bankirs'ke pidpryyemnytstvo v Odesi (KHKH – pochatok KHKH st.) : Monohrafiya / Valentyna Vitaliyivna Shevchenko; NAN Ukrayiny, In-t istoriyi Ukrayiny. – K., 2010. – 266 s.

6. Tereshchenko V. D. Kredytna diyal'nist' Selyans'koho pozemel'noho banku yak zasib realizatsiyi zavdan' ahrarnoyi polityky uryadu P. Stolypina // Naukovi pratsi Mykolayivs'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. – Seriya: Istorychni nauky. – 2004. – Vyp. 24. – S. 28 – 31

7. Tereshchenko V. D. Systema derzhavnoho kredytuvannya sil's'koho hospodarstva na Ukrayini v period ahrarnoyi reformy P. Stolypina (1906 – 1916 rr.) // Naukovi zapysky Ternopil's'koho derzhavnoho universytetu. – Seriya: Istoryia. – 2005. – Vyp. 1. – S. 75 – 80

8. Tereshchenko V. D. Poserednyts'ki operatsiyi Selyans'koho pozemel'noho banku ta yikh rol' u vprovadzhenni stolypins'koyi ahrarnoyi reformy v Ukrayini // Storinky istoriyi: Zb. naukovykh prats'. Vyp. 21. – K.: Politekhnik, 2005. – S.194 – 201.

9. Tereshchenko V.D. Rol' ipotechnykh bankiv u provedenni stolypins'koyi ahrarnoyi reformy v Ukrayini (1906 – 1916 rr.) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Cherkasy, 2005. 23 s.

10. Padalka S.S. Khabarnytstvo na Pravoberezhniy Ukrayini: suspil'no – istorychni peredumovy, osoblyvosti ta zasoby protydyi (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Kyiv: Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M. P. Drahomanova. 23 s.

11. Krasnikova O.M. Stanovlennya finansovo-kredytanoi systemy v Ukrayini ta yiyi vplyv na zdiysnennya ahrarnykh reform 1861-1906 rokiv // Aktual'ni problemy pryrodnychkyh i humanitarnykh nauk / Zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh /. – Poltava: Vyd-vo Poltavs'koho derzh. s/h in-tu, 1997. – S. 234-236.

12. Krasnikova O.M. Finansy i kredyt v sil's'komu hospodarstvi Livoberezhnoyi Ukrayiny epokhy vil'noho pidpryyemnytstva (1861-1918) // Prydniprov's'kyy naukovyy visnyk. Ekonomika № 30 (97). Kvitent' 1998 r. – Dnipropetrovs'k: Vyd-vo “Nauka i osvita”, 1998. – S. 6.

13. Krasnikova O.M. Finansy ta kredyt u sil's'komu hospodarstvi Livoberezhnoyi Ukrayiny

epokhy vil'noho pidpryyemnytstva (1861-1917 rr.). : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.01.14. Kyiv, 1999. 16 s.

14. Novikova I.E. Osoblyvosti rozvytku bankivs'koyi systemy Ukrainy v umovakh rynkovoyi transformatsiyi (druha polovyna KHIKH – pochatku KHKH st.) / I.E. Novikova // Visnyk Akademiyi pratsi ta sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profspilok Ukrainy. – 2006. – № 3. – S. 71-78.

15. Novikova I.E. Rozrobka teoretychnykh zasad rozvytku kredytno-bankivs'koyi systemy v pratsyakh ukrayins'kykh ekonomistiv (druha polovyna KHIKH – pochatok KHKH st. / I.E. Novikova // Bankivs'ka sprava. – 2007. – № 1. – S. 57-65.

16. Novikova I.E. Rol' bankiv u finansovomu rehulyuvanni rozvytku zemel'nykh vidnosyn na rubezhi KHIKH–KHKH st. / I.E. Novikova // Bankivs'ka sprava. – 2007. – № 5. – S. 74-82.

17. Novikova I.E. Rozvytok bankivs'koyi systemy Ukrainy v umovakh stanovlennya rynkovoho hospodarstva (druha polovyna KHIKH – pochatok KHKH st.)». : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01. Kyiv, 2009. 22 s.

18. Tkachenko A. O., Tkachenko I. V. Stvorennya i diyal'nist' bankivs'kykh ustanov na terytoriyi Ukrainy: ekonomiko-pravovyy aspekt (XVIII stolittya – pochatok 30-kh rokiv XX stolittya)/A. O. Tkachenko, I. V. Tkachenko. – Sumy: vydavnytstvo «Yaroslavna», 2014. – 252 s.

Abstract. *The article reviews the scientific works of researchers on the history of the formation of domestic banking in the second half of the 19th century and in the first two decades of the 20th century. It was the time of the transition of Ukrainian society to market relations and free entrepreneurship. For study, analysis and generalization, scientific works on the history of Ukraine, the history of Ukrainian economic thought and law were used. The main attention is paid to articles, theses and monographs that were published in the 21st century. The views of scientists on the prerequisites, stages of formation and development of the credit and banking system are highlighted. The analysis of scientific works is summarized. This allowed the author to reach certain conclusions. Among them: the problem already demonstrates possible interesting directions of scientific developments in the future; its relevance and practical significance have not been exhausted. Areas of possible research are outlined. They relate to the expansion of general and specific studies in individual regions of the Ukrainian lands. Also strengthen the study of everyday life in the subjects of scientific research.*

Key words: *credit and banking system, economy of Ukraine, transition to market relations, free enterprise, views of scientists on the problem, regions of Ukrainian lands, everyday.*

© Михайлюк В.П.